

УДК 63 : 656.022.9 (091)

Степаненко В.В., Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського

Степаненко Вікторія Володимирівна – Викладач кафедри всесвітньої історії МДУ ім. В.О.Сухомлинського. У 1989 р. закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Тема наукових інтересів – *зовнішньоекономічні зв'язки України XIX – початку XX ст., історичне краєзнавство.*

Створення торгових бірж на півдні України та їх роль в українському експорті кінця XIX – початку XX ст.

Стаття присвячена історії створення й діяльності торговельних бірж і біржових комітетів на півдні України. Розглядається їхня роль в організації торгівлі, захисті інтересів продавців у державних органах і т.д. Автор дійшла висновку, що захист інтересів продавців ішов у декількох напрямках і давав досить відчутні результати, що позитивно відображалось на соціально-економічному рівні регіону.

Article is devoted to a history of creation and activity of commodity exchanges and exchange's committees in the South of Ukraine. Their role in the organization of trade, protection of interests of sellers in the state bodies etc. is considered. The Author comes to a conclusion, that protection of interests of sellers went in several directions and yielded enough appreciable results that was positively displayed at a social and economic level of region.

Для успішної побудови економічної моделі європейського типу необхідно враховувати успішний досвід минулого. Зокрема, це стосується й зовнішньої торгівлі та удосконалення зовнішньоекономічних відносин з використанням бірж у торгівлі продуктами сільського господарства, у тому числі зерном. У зв'язку із цим автор вирішила звернутися до історичного досвіду діяльності торгових бірж Північного Причорномор'я кінця XIX – початку XX ст.

Довгий час дана тема практично не розроблялася, бо радянська економічна та історична наука намагалися відмежуватися від позитивного досвіду царської Росії. Лише за часів незалежності з'явилися роботи з даного питання. Серед них треба відзначити праці Р. Шиханова [1], присвячені створенню та діяльності бірж на півдні України та нашу статтю щодо діяльності Херсонської біржі на початку XX ст. [2]. Недостатня розробка проблеми і зумовила вибір теми дослідження.

Для регулювання та відстоювання інтересів зовнішньої торгівлі у провідних містах України ще у XIX ст. почали створюватися біржі а при них – біржові комітети. Першою біржею на

території Північного Причорномор'я була Одеська, яку було урочисто відкрито начальником Хаджибейської військової гавані Й.М. де Рібасом 30 жовтня 1796 р. [3]. У 1810 р. за ініціативою комерційного суду було сформовано перший орган самоврядування Одеської біржі – біржову депутацію, яка стала виконавчим органом біржового товариства і керувала діями біржі до 1848 р., коли її функції перебрав на себе біржовий комітет, створений 14 грудня 1848 р. на підставі нового “Положення щодо Одеської біржі” [4].

В обігу на Одеській біржі знаходились різноманітні товари, цінні папери та валюта. Але головним предметом обороту все-таки був хліб, що йшов перш за все на експорт. Нерозвиненість біржової торгівлі хлібом в імперії, яка не досягла чистої форми за виробленими стандартами, іноді переміщала діяльність маклерів із біржової зали до своїх контор і породжувала у такому випадку вже не законне, а вільне маклерство. Тільки у разі виняткової вимогливості клієнта маклери удавались до офіційної маклерської записки для оформлення угоди [5]. Таким чином, протягом XIX століття Одеська біржа була провідним

центром оптової торгівлі Південної України, на ній укладалася переважна більшість угод щодо хліба, який експортувався за кордон.

З 1880 р. Одеська біржа перестає бути монополістом біржової торгівлі у південному регіоні та отримує собі гідного конкурента – Миколаївську біржу.

До 60-х рр. XIX ст. місто Миколаїв було найперше, центром будівництва флоту, а вже потім – торгівлі. Після Кримської війни, із відкриттям у 1862 р. Миколаївського морського порту і Харково-Миколаївської залізниці (у 1873 р.), такий стан змінюється, і Миколаїв дедалі активніше стає одним із провідних торговельних центрів Півдня.

Визначити роль Миколаєва як портового міста, яке до того ж було кінцевим пунктом Катерининської та Харково-Миколаївської залізниці, дозволяють обсяги вивізної торгівлі, що складали в середньому за 10 років (1875-1884) 18 млн. руб. на рік [6]. Зростаюча роль Миколаєва у зовнішньоторговельному обігу викликала необхідність утворення такої установи, що сприяла б упорядкуванню місцевої торгівлі.

Наприкінці жовтня 1880 р. Миколаївський міський голова М.М. Парізо отримав від міністра фінансів проект статуту Миколаївської біржі, складений за зразком статуту Лівавської біржі. До нього додавалося пояснення, що проект потрібно винести на розгляд місцевого купецького товариства, а після цього через військового губернатора, з його висновком, подати до Міністерства фінансів для затвердження за встановленим порядком [7].

Нарешті, у грудні 1884 р. на одному з чергових засідань Миколаївської міської думи з питанням про стан улаштування в місті торгової біржі виступив гласний І.Д. Ерліх. Міська дума, обговоривши його доповідь, створила для розробки проекту біржі спеціальну комісію, до якої залучила гласних міської думи та місцевих експортерів. 5 лютого 1885 р. комісія закінчила роботу над проектом і подала його міському голові для винесення на розгляд купецького товариства [8].

17 лютого 1885 р. у приміщенні міської думи відбулося засідання місцевих купців та представників торгових фірм, на якому було обговорено питання улаштування Миколаївської біржі та прийнято проект її статуту. “Височайше затверджений” 13 грудня 1885 р. статут Миколаївської біржі вбачав головну мету її діяльності у забезпеченні взаємних відносин та угод з усіх галузей торгівлі та промисловості, а також отриманні необхідних щодо них відомостей [9].

Протягом грудня 1885 р. кожен, хто бажав відвідати Миколаївську біржу, повинен був

письмово заявити про це ініціативному комітету з внесенням коштів, що були визначені на утримання біржі, із зазначенням свого прізвища та звання, місця проживання; торгові фірми, крім того, додавали примірники своїх циркулярних доповідей щодо складу фірми.

Після офіційного початку біржового року (1 січня 1886 р.) особи, що виказали бажання відвідати біржу, були зобов’язані також попередити про це біржовий комітет з дотриманням вищеозначених умов. На біржу дозволялося приходити кожному, хто бажав отримати будь-яку інформацію чи провести комерційні операції у межах торговельних прав, що належали кожному за законом [10].

У травні 1888 р. Миколаївський біржовий комітет очолив Карл Олександрович фон Ессен [11], котрий неодноразово переобирався на цю посаду аж до 1903 р. Після нього головами Миколаївського біржового комітету обиралися: миколаївський підприємець Георгій Антонович Властелиця (у 1905-1900 рр., у 1908 та у 1910-1913 рр.), директор Миколаївського відділення Російського для зовнішньої торгівлі банку Юлій Йосипович Гольдфарб (у 1907 р.), директор Миколаївського відділення Санкт-Петербурзького міжнародного комерційного банку Лев Миколайович Дмитрієв (1908-1910 рр.) та Самуїл Борисович Соминський (1913-1917 рр.).

Із включенням у 1901 р. Херсонського порту в експорт хліба назріла необхідність створення біржі й у Херсоні. Ідея про відкриття тут біржі виникла у 1904 р. [12]. У серпні цього року за ініціативою міського голови М.С. Беккера було скликано збори представників місцевих підприємців для вироблення головних засад, якими повинна була керуватися майбутня біржа, а також для обрання особливої комісії, якій мала бути доручена розробка статуту біржі, відповідно до існуючих законів і місцевих умов. Вироблений комісією проект статуту було обговорено та прийнято місцевими підприємцями 22 серпня того ж року. А слідом його було передано на розгляд Херсонської міської думи.

24 серпня 1904 р. Херсонська міська дума, заслухавши доповідь міського голови, ухвалила: передати її на розгляд особливої комісії, уповноваживши останню запрошувати на свої засідання компетентних осіб. В ту ж, обрану думою, комісію було передано проект статуту Херсонської біржі, котрий надійшов від керуючого відділом торгівлі херсонському губернатору [13].

Обговоривши обидва проекти, комісія визнала їх майже повну тотожність. Але місцевий проект, на думку комісії, більше відповідав тутешнім умовам торгівлі та

промисловості. Тому комісія доповнила його деякими параграфами з надісланого проекту, і вироблений таким чином остаточний варіант проекту було подано на затвердження уряду. Цей статут було затверджено Миколою II 1 лютого 1906 р., про що міністерство торгівлі та промисловості сповістило херсонського губернатора 5 березня 1906 р.

На загальних зборах Херсонського біржового товариства 15 березня 1906 р. було обрано голову, заступника, 9 членів та 3 кандидатів до членів біржового комітету. Його головою було обрано комерції радника Мойсея Семеновича Рабиновича [14].

Новообраний біржовий комітет розпочав свою діяльність 20 березня 1906 р. У травні того ж року загальними зборами біржового товариства були прийняті “Правила та звичаї Херсонської біржі”, затверджено “Інструкцію для арбітражної комісії”, “Інструкцію для маклерів при Херсонській біржі”.

У перший рік існування Херсонської біржі на ній майже не реєструвалося угод. Пояснити це можна тим, що біржа почала діяти у середині року, затвердження біржових маклерів та “Правил і звичаїв Херсонської біржі” сталося ще пізніше, а також тим, що користь, яку надавала біржа, ще не була достатньо засвоєна торговцями Херсона [15].

На жаль, наступний, 1907, рік не приніс істотних змін. Як доповідав у квітні 1907 р. голова біржового комітету М.С. Рабинович, “за звітний рік на біржі не зареєстровано жодної угоди... члени біржового товариства переважно збиралися поза біржею, здійснювали угоди просто неба і не відвідували біржу”. До того ж відбулося зменшення членів біржового товариства до 126 осіб [16]. У доповіді Одеського біржового товариства нараді щодо потреб сільського господарства (1903 р.) таке відвідування бірж пояснювалося самими біржовиками тим, що на той час не існувало “суттєвих переваг, які мали біржові угоди перед небіржовими” [17].

Поступово херсонські торговці дедалі більше переконувалися, що організований торг, який керувався своїми правами та звичаями (на яких базувалося відкрите укладання торговельних угод та їх реєстрація, котрі перебували під охороною біржового суду), був спрямований на захист їх інтересів. Уже в 1908 р. місцеві газети стали вміщувати відомості про укладені на Херсонській біржі угоди, а з 1910 р. газета “Юг” та інші регулярно публікували котирування Херсонської біржі по товарах, що оберталися на ній [18].

На відміну від західноєвропейських, біржі в Російській імперії, крім головної своєї функції – торговельної, виконували також іншу –

представництва та захисту інтересів торгівлі та промисловості. Певною мірою це було обумовлено недостатньою розвиненістю представницьких установ у країні. Компетенція біржових комітетів охоплювала питання залізничного та водного транспорту, хлібної торгівлі, митні, податкові та інші проблеми торговельно-промислового характеру.

При слабкому представництві комерційних інтересів у законодавчих установах єдиним способом та джерелом висвітлення проектів, намірів та дій, що торкалися питань торгівлі та промисловості, були відгуки біржових комітетів. Це розумів і сам уряд, який усі свої пропозиції та законопроекти щодо економічних питань, які не стосувалися так званої “внутрішньої політики”, передавав звичайно на обговорення біржових комітетів, або безпосередньо, або (з 1906 р.) через раду з’їздів представників біржової торгівлі та сільського господарства.

Одним із головних напрямків роботи скликаної 22 січня 1902 р. “Особливої наради щодо потреб сільськогосподарської промисловості” під головуванням міністра фінансів С.Ю.Вітте було вироблення засобів для упорядкування хлібної торгівлі. На виконання цього завдання нарада розіслала біржовим комітетам запити стосовно зазначеного питання.

У відповіді Одеського біржового комітету, визначаючи причини незадовільного стану російської хлібної торгівлі, автори приходять до висновку, що в Росії, на відміну від країн Заходу, замість впорядкованої хлібної торгівлі, яка б регулювалася умовами ринку, відбувалася “ліквідація врожаю, як тільки він збирався, з гарячковою поспішністю і за будь-якими цінами”. Головну причину відставання російської хлібної торгівлі автори доповіді вбачали у повному нехтуванні російським урядом потреб цієї торгівлі та взагалі всього землеробського стану [19].

Головним результатом діяльності “наради щодо потреб сільськогосподарської промисловості” стало рішення про проведення періодичних з’їздів біржових діячів та представників сільського господарства для об’єднання дій бірж та вироблення загальних засобів біржової торгівлі. Нарада виробила проект положення про ці з’їзди та передала його до спеціально створеної комісії.

Виходячи з наполегливих клопотань підприємців, Міністерство фінансів визнало слушним скликати у листопаді 1903 р. особливу нараду представників усіх біржових комітетів Росії для спільного обговорення питань та подань, котрі надійшли до міністерства останнім часом. Для того щоб праця наради була більш плідною, відділ торгівлі Міністерства фінансів завчасно надіслав біржовим комітетам програму

питань, складену на підставі отриманих від різних біржових комітетів заяв та подань, вимагаючи подати щодо них і надіслати до відділу торгівлі мотивовані висновки. Поряд із цим кожний біржовий комітет запрошувався поставити ті запитання, які він визнає за необхідне обговорити на наступній нараді.

Найбільшу активність у відповідях на запитання виявили південні біржові комітети: Єлисаветградський, Миколаївський та Одеський. На їхню думку, для того щоб біржа дійсно була виразником інтересів місцевої торгівлі та промисловості, необхідно було відкрити доступ до біржового товариства всім, хто сплачував промисловий податок, незалежно від його розмірів. Це принесло б велику користь при обговоренні різних питань щодо нагальних потреб торгівлі взагалі і біржової зокрема на загальних зборах членів.

Також південні біржові комітети визнали за бажане скликання загальноросійських з'їздів представників бірж. Однак ці з'їзди повинні були бути пов'язані з районними та обласними з'їздами, щоб вони могли бути справжніми виразниками інтересів торгівлі. У районних з'їздах повинні були, крім того, брати участь представники сільськогосподарських товариств та земств, як захисники інтересів землеробства.

Для реалізації намірів біржових комітетів у 1904 р. було створено тимчасове бюро "для обговорення та розробки питань, що стосувалися потреб та користі біржової торгівлі, як внутрішньої, так і зовнішньої, зокрема ж хлібом та іншими сільськогосподарськими продуктами" [20].

Нарешті 30 травня 1905 р. з'являється Положення про з'їзди представників біржової торгівлі та сільського господарства. Як загальноросійські, так і місцеві (у містах, де були біржі) з'їзди представників біржової торгівлі скликалися, згідно із законом, для з'ясування та обговорення всіх потреб біржової торгівлі та сільського господарства.

Південні біржові комітети брали активну участь у загальноросійських з'їздах представників біржової торгівлі та сільського господарства, а також з'їздах представників промисловості та торгівлі, що відбувалися у Санкт-Петербурзі, через своїх представників.

Ці з'їзди допомагали вирішувати конкретні проблеми, що турбували підприємців. Ще у 1903 р. на нараді представників біржових комітетів при обговоренні питання про впорядкування хлібного експорту з'ясувалося, що головне лихо у цій справі – ненормальні взаємини, які встановилися між російськими експортерами та закордонними покупцями, і постійні між ними непорозуміння, котрі виникали головним чином при здачі за кордоном

російських хлібних партій, визначенні їх розмірів та якості, встановленні природної ваги, зняття проб та виробленні арбітражів. Нарада визнала за необхідне встановити контроль за експортованим збіжжям. Він мав здійснюватися не урядовими установами, а безпосередньо зацікавленими у цій справі біржовими комітетами, причому абсолютно всіма без винятку. Він також мав обов'язково супроводжуватися видачею сертифіката при кожній відправці, в якому вказувалися як кількість, так і якість збіжжя (із визначенням відсотка домішок, що містилися в ньому) [21].

Задля задоволення вимог наради Міністерство фінансів затвердило законопроект, за яким біржовим комітетам за постановами біржових товариств надавалося право влаштовувати у портах та прикордонних пунктах зернового вивозу біржовий контроль за експортованим зерновим хлібом і встановлювати на користь біржового товариства особливий збір не більше 1/30 коп. з пуду експортованого збіжжя на покриття витрат з контролю. Закон цей 17 січня 1905 р. було височайше затверджено на 5-річний термін. Першим цим законом скористався Миколаївський біржовий комітет, де контроль був встановлений на досить правильних умовах з виданням сертифікатів.

За збереження контролю на майбутнє висловився як III Загальноросійський з'їзд представників біржової торгівлі та сільського господарства (1909 р.), так і скликана на його вимогу у тому ж році при Міністерстві торгівлі та промисловості особлива нарада представників біржових комітетів.

Коли 8 березня 1910 р. скінчився 5-річний строк дії цього закону (оголошеного 8 березня 1905 р.), міністр торгівлі та промисловості, до якого перейшло згадане повноваження міністра фінансів, увійшов до Державної думи з поданням про подальше (на три роки) продовження дії цього закону, із внесенням до нього деяких часткових змін, необхідність яких з'ясувалася на практиці. Наприкінці 1914 р. Міністерство торгівлі та промисловості визнало за необхідне продовжити дію цього закону до 1918 р. [22].

З матеріалів VI Загальноросійського з'їзду представників біржової торгівлі та сільського господарства випливає, що на 1912 р. біржовий контроль за експортованим із південноукраїнських міст за кордон хлібом здійснювався у всіх трьох причорноморських портах: Миколаївському, Херсонському та Одеському [23].

Для захисту інтересів місцевих експортерів біржові комітети проводили також активну роботу і за кордоном. Так, Миколаївське

біржове товариство 29 червня 1903 р. ухвалило влаштувати представництво в Генуї для захисту інтересів місцевих експортерів та затвердило кошторис в 11 тис. руб. із сум збору 1/30 коп. До ініціативи Миколаївського було запрошено приєднатися й Одеське біржове товариство, що дало б можливість улаштувати представництва в інших містах [24].

Розуміння підприємцями Південної України потреби об'єднання зусиль для захисту власних інтересів привело до створення регіональної представницької організації, що мала на меті захист інтересів біржової торгівлі та експортерів південних портів.

У грудні 1906 р. у Таганрозі було скликано 1-й з'їзд представників біржових комітетів та експортерів південних портів. У роботі з'їзду взяли участь 30 представників: по 1-2 від різних міст [25]. З прийнятих з'їздом рішень особливо важливою була ухвала про організацію у всіх великих містах та портах чорноморсько-азовського регіону союзів хліботорговців на зразок таких, що існували в Німеччині. Ці союзи мали на меті захист інтересів хліботорговців. Для впорядкування діяльності союзів було визнано за необхідне виробити особливий статут, складання якого було доручено делегатам від м. Одеси - члену Одеського біржового комітету Н. Рейберману та юрисконсульту Одеської біржі С. Гутнику [26]. Крім того, на з'їзді обговорювалися питання про нормування якості експортованого збіжжя, стандарти хліба різних сортів, вироблення самостійного азовсько-чорноморського контракту на продаж збіжжя за кордон, поглиблення Керч-Єнікальської протоки тощо [27].

У першу чергу кожна біржа дбала про інтереси місцевих підприємців, а вже після – про загальні. Свідченням цього є гостра конкуренція між біржовиками з низки питань, що іноді навіть призводила до протистояння.

Особливо болочим було питання навігаційних та залізничних тарифів, які були потужним регулятором постачання хлібних вантажів до того чи іншого порту і навколо якого точилася постійна боротьба. Одеський біржовий комітет у жовтні 1906 р. звернувся до департаменту залізничних справ з поданням про застосування навігаційних тарифів до річкових пристаней – Нікополя та Олександрівська, бо, на думку комітету, “існуючі дешеві навігаційні тарифи для Феодосії та Бердянська забирали від Одеського та Херсонського портів до 50% хлібних вантажів” [28].

Результатом енергійних клопотань Одеського та Херсонського біржових комітетів, а також Херсонської та Олександрівської міських управ [29] стало скасування з 1 січня

1907 р. навігаційних тарифів і введення у дію загального тарифу російських залізниць, що встановлював ставки при повагонній відправці хлібних вантажів до портів та станцій, що були розташовані на західному кордоні, у 1/25 коп. з пуду та версти на відстані до 180 верст. На відстані 200 верст ставки були знижені до 1/34 коп. з пуду та версти [30].

Таким чином, отримавши завдяки новому тарифу додаткові переваги, Олександрівськ став станцією призначення для майже усіх хлібних вантажів, які надходили з північних районів Південної та Катерининської залізниць зі станцій, розташованих від Олександрівська на 200 верст, що раніше відправляли свої вантажі до Феодосії. З цього моменту експорт хліба з Херсонського порту починає помітно зростати: з 22232870 пудів у 1906 р. до 33961497 пудів у 1907 р. [31].

Змагання, що точилося між цими двома таборами конкурентів, ішло з перемінним успіхом. Нарешті, у 1909 р. для портів, що зустрічали потужну конкуренцію з боку дніпровських пристаней стосовно експорту зерна, були введені пільгові навігаційні тарифи [32].

Відповіддю на це рішення стало подання Херсонського біржового комітету про скасування існуючої з 1897 р. тарифної системи взагалі. Свої вимоги він мотивував тим, що введення знижених тарифів на перевезення вантажів до деяких портів призвело до майже повного знищення Херсона як пункту експорту лісу. Одночасно знаходились у бездіяльності лісопильні заводи (на обладнання яких підприємці витратили значні кошти), а місцеве населення, що працювало на цих заводах і пароплавах, позбавилося постійного заробітку. Крім того, існування знижених тарифів довело збитковість перевезення лісу залізницями. В той же час воно згубно діяло на промисловість та торгівлю лісопромислових центрів Нижнього Подніпров'я. Виходячи з цього, біржовий комітет вимагав уведення нової тарифної системи або внесення істотних змін до діючих тарифів. Цей захід забезпечив би, хоч до певної міри, “економічний добробут вітчизняної промисловості та торгівлі” [33].

У свою чергу, цей крок Херсона рішуче підтримав Катеринославський біржовий комітет. Він відрядив у березні 1911 р. на Тарифний з'їзд до Петербурга свого делегата, який, обстоюючи інтереси регіону, підтримав вимоги Херсонського біржового комітету, завдяки чому це питання було вирішено позитивно [34].

Створення у 1906 р. у великих промислових центрах порайонних комітетів для врегулювання масових перевезень вантажів залізницями вперше дало можливість шляхом

жвавого обміну думками між представниками залізниць та різних громадських установ даного регіону з'ясувати головні потреби вантажогосподарів та нагальні заходи щодо усунення хронічних перелогів масових вантажів на залізничних станціях.

Цілком природними були постійні клопотання південних біржових комітетів щодо устрою портів, тому що від вирішення цієї проблеми врешті-решт залежала вся експортна торгівля через чорноморські порти. Тому з цього питання біржові комітети виявляли, мабуть, найбільшу активність.

Херсонський біржовий комітет у 1907 р. звернув увагу уряду на відсутність у Херсонському порту будь-якого елементарного благоустрою та обладнання; з огляду на це, на думку біржового комітету, було б бажаним у зв'язку зі зростанням вивезення вантажів за кордон надати для переобладнання порту урядову допомогу.

В цей же час Одеський біржовий комітет, який обстоював інтереси свого міста і не мирився з втратою значної частки свого експорту (у вигляді того ж дніпровського збіжжя), з'ясувавши умови Херсонського порту і спеціально підкреслюючи його дефекти у спілкуванні з урядовими колами, намагався отримати урядову субсидію у розмірі 10 млн. руб. на переобладнання Одеського порту, який через свою недосконалість не міг впоратися з тим потоком вантажів, що направлявся до нього: ці вантажі нібито не виправдано направляються до сусідніх портів, хоча могли б відправлятися через Одеський, за умов його модернізації.

Державна Рада, розглянувши це складне питання, не знайшла нічого кращого, як порадити Одесі розподілити обтяжливі для неї вантажі між іншими портами у гирлах річок Дніпра та Бугу.

Але Одеський біржовий комітет не бажав здаватися, і наступним його кроком було скликання 27 березня 1907 р. в Одесі Другого з'їзду представників біржових комітетів та експортерів південних портів. Причому було проголошено, що "з'їзд має на меті об'єднання

загальних торговельних інтересів". На з'їзді, однак, з'ясувалося, що з утворенням союзу хліботорговців (запропонованого ще на Першому з'їзді), проектом статуту якого передбачалося підпорядкувати цьому союзові головні функції всіх південних бірж, в Одесі з'явиться таж сама торговельна палата, проти якої рішуче виступала більшість біржових комітетів ще у 1906 р. Тому цей проект було відкинуто з'їздом.

Поряд з цим Одеський біржовий комітет намагався скористатися чисельною перевагою на з'їзді одеських експортерів та добитися клопотання з'їзду перед урядом щодо здійснення проекту благоустрою Одеського порту і запровадження його автономії, отримавши при цьому значну щорічну субсидію уряду і цінне майно (плавучі засоби та обладнання) для Одеського порту [35].

Проти цього на з'їзді рішуче виступив голова Херсонського біржового комітету М. Рабинович, а до Міністерства торгівлі та промисловості було надіслано доповідь, в якій зазначалося, що здійснення автономії великих упорядкованих портів на довгий час позбавило б нові порти, у тому числі і Херсонський, будь-якого обладнання та можливості користування загальними портовими засобами.

Гострою проблемою продовжувало залишатися питання впорядкування хлібної торгівлі Південної України. З матеріалів Обласного з'їзду з упорядкування хлібної торгівлі на півдні Російської імперії, що відбувся у червні 1913 р. у Катеринославі, відомо, що у ньому взяли участь усі комітети південноукраїнських, частини російських та польських бірж. На з'їзді обговорювалися питання впливу внутрішнього ринку на експорт хліба з південних регіонів імперії, про елеватори, шляхи сполучення, про стан кредитування, створення обласної південної хліботорговельної організації, заходи біржових установ стосовно хлібної торгівлі та інші проблеми [36].

З'їзд прийняв ряд постанов, серед яких головними були дві: про створення кооперативного банку півдня Росії та про скликання загальноросійського кооперативного

Література

1. Шиханов Р.Б. Зовнішньоторговельна діяльність бірж Південної України // Міжнародні зв'язки народів Європи. Матеріали наукової конференції. – Секції III, IV. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 1996. – С. 119-120; Шиханов Р.Б. Південноукраїнські біржі в системі регулювання біржової діяльності Російської імперії // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України. Південна

- Україна XVIII-XIX століть. – Випуск 2. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 1996. – С. 139-149; Шиханов Р.Б. Біржі в інфраструктурі ринку Південної України XIX – початку XX ст. // Нова парадигма. – Випуск 1. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С. 14-17; Шиханов Р.Б. Біржі Південної України 1886-1914 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 1999. – 236 л.

2. Степаненко В.В. Створення Херсонської торгової біржі та хлібний експорт Херсона у 1901-1914 рр. // Херсонський державний університет. Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки. – Вип. 19. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2005. – С. 179-183.
3. Одесса: 1794-1894 гг. – Одесса, 1894. – С. 169.
4. Шиханов Р.Б. Біржі Південної України 1886-1914 рр.: Дис. ... канд. іст. наук. – Арк. 41.
5. Там само. – Арк. 43.
6. Там само. – Арк. 44.
7. Там само.
8. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 230, оп. 1, спр. 11622, арк. 1; Николаевский вестник. – 1884. – 5 декабря (№269).
9. Устав Николаевской биржи. – Николаев: Тип. А.Г.Шнейдер, 1902. – С. 3.
10. Там само. – С. 4.
11. ДАМО, ф. 230, оп. 1, спр. 12133, арк. 1.
12. Отчет Биржевого Комитета при Херсонской бирже за 1906 год. – Херсон: Паровая типо-лит. наследников О.Д.Ходушиной, 1907. – С. 5-6.
13. Там само. – С. 6.
14. Там само. – С. 1.
15. Там само. – С. 48.
16. Там само. – С. 4, 24.
17. Херсонская губерния. – СПб., 1903. – С. 339.
18. Юг. – 1910. – 10 октября (№223).
19. Шиханов Р. Біржі Південної України 1886-1914 рр. – Арк. 121-122.
20. Там само. – Арк. 123.
21. Промышленность и торговля в законодательных учреждениях. 1907-1912. – СПб., 1912. – С. 338.
22. Одесские новости. – 1914. – 23 декабря (№9569).
23. Промышленность и торговля в законодательных учреждениях. 1907-1912. – С. 339.
24. Свод отзывов биржевых комитетов на программу вопросов, подлежащих обсуждению в совещании представителей биржевых комитетов. – СПб., 1903. – Ч. 1. – С. 182.
25. Центральний державний історичний архів у м. Києві. – ф. 1596, оп. 1, спр. 24, арк. 37.
26. Юг. – 1906. – 24 декабря (№2320).
27. Там само. – 10 декабря (№2308).
28. Там само. – 17 октября (№2266).
29. Торгово-промышленный юг. – 1912. – 1 марта (№6). – С. 32.
30. Марциновский П.Н. Крым в международной торговле (1856-1914 гг.). Дис. ... канд. ист. наук. – Симферополь, 1997. – С. 152.
31. Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1907 г. – С. 84.
32. Марциновский П.Н. Вказ. пр. – С. 157.
33. Юг. – 1911. – 9 февраля (№316).
34. Шиханов Р. Біржі Південної України 1886-1914 рр. – Арк. 130.
35. Отчет биржевого комитета при Херсонской бирже за 1907 год. – С. 9.
36. Шиханов Р. Біржі Південної України 1886-1914 рр. – Арк. 133.

Надійшла до редколегії 10.04.2007 р.